

Kritisk romantik – om opfattelsen af den danske guldalder

I ANLEDNING AF
EN DISPUTATS OM N.L.HØYEN

AF

HANS VAMMEN

Guldalderen er *in*. Det ses både på auktionernes himmelpriser og i tankernes genbrugsbutik. I dagens avis læser jeg: »Enten er vor videnskab et gigantisk blændværk, barslet af vore hjernevindinger, eller også findes der faktisk en enhed, som præger vore tanker, vor videnskab og universets tilgrundliggende orden«. ... »Hvis man går ind for den nye videnskab, så må man også gå ind for eksistensen af ånd. Og hvis man ikke går ind for den, så får ånden alligevel frit spillerum«. På bordet ligger en bog, jeg læser til denne artikel: »Verden og Menneskeånden ere frembragte efter samme Love. Vare vor Fornufts Love ikke i Naturen, vilde vi forgjæves stræbe efter at indtvinge dem deri; vare Naturens Love ikke i vor Fornuft, vilde vi ikke fatte dem«. Det første citat er fra en nyudkommen bog om »Det holografiske verdensbillede«, det andet er fra H. C. Ørsteds »Aanden i Naturen«.¹ I denne situation er der grund til at være opmærksom på nye undersøgelser af den danske guldalders tankeverden. En sådan er Kirsten Agerbæks disputats.² Med udgangspunkt i denne bog skal i det følgende gøres et forsøg på at karakterisere og periodisere guldalderen idehistorisk.

Høyens position i faget kunsthistorie kan sammenlignes med Erslevs i historieforskningen. Hans betydning er så fundamental, at han er en del

¹ Anm. af Ken Wilber (red.): Det holografiske verdensbillede, Kbh. 1986 (Dagbladet Information 1/2 1986, s. 11). H. C. Ørsted: Aanden i Naturen, 1849-50, optryk 1978, s. 42.

² Kirsten Agerbæk: Høyen mellem klassicisme og romantik. Om idegrundlaget for N. L. Høyens virke for kunsten i fortid og samtid. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag, 1984. 532 s. 225 kr. Efter at jeg havde rekvireret afhandlingen til anmeldelse, kom meddelelsen om forfatterens død, kun 51 år. Jeg har valgt at lade anmeldelsens form og indhold upåvirket af dette faktum. Dermed mener jeg bedst at kunne vise min respekt for Kirsten Agerbæks arbejde.

af alle senere kunsthistorikers faglige bagage. Og mere end det. Hvor historie længe før Erslev var et veletableret universitetsfag, er kunsthistorie som videnskabelig profession her i landet grundlagt af Høyen. Det har betydet, at et radikalt opgør med de faglige normer, Høyen opstillede, var en umulighed. At tilintetgøre Høyen ville nærmest betyde at ophæve kunsthistorien som videnskab. I stedet har han måttet omtolkes efter senere generationers ændrede normer. Når dette nogenlunde smertefrit har kunnet lade sig gøre, skønt Høyen levede i guldalderen, hænger det sammen med to forhold. Dels en »moderne« kritisk metode hos Høyen og dels en »gammeldags« teoriløshed ved kunsthistorie. Det første behandles indgående nedenfor, det sidste skal her skitseres indledningsvis.

Faget kunsthistorie kan vanskeligt tænkes uden en æstetik, dvs. en teori om kunstnerisk kvalitet. Men her var positivismen aldrig leveringsdygtig, modelleret som den er efter naturvidenskabelig forskningspraksis. At afvise positivismen efter 1870 som uegnet for kunsthistorie (og alle de andre humanistiske fag, som arbejder med kunstneriske frembringelser af enhver art) lod sig ikke gøre, dertil var dens hegemoni for totalt.³ I stedet kørte man videre med de gamle æstetiske normer, men nu nødvendigvis implicit, fordi de jo ikke kunne begrundes inden for de positivistiske videnskabelighedskriterier. Det kunsthistoriske studium blev en faglig socialiseringsproces, hvor de æstetiske målestokke videreførtes fra mester til lærling. Det kan udmærket lade sig gøre på højt kvalifikationsniveau uden teori, så længe der blot hersker konsensus om de faglige normer. Teorien er nødvendig i fagets opbygningsfase, som hos Høyen, og når der indtræder en periode med indre eller ydre anfægtelse af de normer, som teorien skulle begrunde. En sådan situation forelå som bekendt i slutningen af 1960'erne, og da fik den manglende teoretiske skoling stor betydning for humaniora. Stillet over for kravet om at begrunde fagets samfundsmæssige funktion blev mange humanistiske professorer slagne med stumhed. De var – for det meste – højt kvalificerede, men teoretisk uskoledede. Da de værste dønninger efter studenteroprøret havde lagt sig, begyndte en selvansagelsesproces, der naturligt nok omfattede en udforskning af fagenes indre historie.⁴

³ I dette rids forbigår jeg undtagelsen, den nykantianske strømning omkring 1900, hvis rolle i flere humanistiske fag fortjener en nærmere undersøgelse.

⁴ Aage Henriksen: *Humaniora i støbeskeen* (Kritik, nr. 46, 1978). For faget histories vedkommende skal her blot henvises til Erik Manniche: *Den radikale historikertradition*, 1982, der indeholder omfattende litteraturhenvisninger. Også de af Det humanistiske fakultet ved Københavns Universitet i 1983 oprettede humanistiske fælleskurser må ses i denne sammenhæng; her hedder det f.eks. i en målbeskrivelse, at kurset skal »give indsigt i holdninger og metoder inden for humaniora, således som disse er opstået og fortsat er virksomme«.

Kirsten Agerbæks (herefter: KA) disputats er udsprunget af denne situation og må betragtes som led i denne faglige selvransagelse. Bogens første ord lyder: »Denne afhandling er en fjern udløber af den diskussion om kunstbegrebets indhold og grænser, der førtes i slutningen af tresserne og begyndelsen af halvfjerdserne« (s. 5). I sin søgen efter et alment accepteret kunstbegreb nåede KA tilbage til Høyen. Her var det så hun fandt Høyen i mange forskellige udgaver og selv måtte i gang med at rekonstruere den »egentlige« Høyen. Afhandlingens formål formuleres således: »At klarlægge hans [Høyens] kunstbegreb og at sætte det i forhold til det åndsliv han talte til og blev forstået af« (s. 5). Der er altså ikke tale om en kunsthistorisk afhandling, men om et rent idehistorisk arbejde. Forf. kalder det »tværfagligt, idet det bevæger sig ind på filosofiske, idehistoriske, æstetiske, litteraturhistoriske, videnskabsteoretiske, kunstteoretiske og politisk historiske områder«, og det er rigtigt, men metodisk set må det idehistoriske være overordnet. Der er nemlig ingen *metodisk* forskel på at give en idehistorisk bestemmelse af en kunsthistorikers kunstbegreb og en fysikers naturbegreb, en jurists retsbegreb eller en historikers historiesyn. De øvrige fag, hvis resultater der altid må bygges på for at undgå dilettanteri, fungerer i denne forbindelse som hjælpevidenskaber for idehistorikeren. Når forf. derfor siger, at hendes projekt »mig bevidst er uden forgængere og forbilleder« (sst.), er det kun rigtigt, hvis man tilføjer: inden for kunsthistorisk forskning; for i en vis forstand er enhver idehistoriker hendes forgænger og mulige forbillede. Hun synes ikke at have gjort sig dette klart, for bogen rummer ingen overvejelser om idehistorisk teori og metode. Jeg tænker her blot på overvejelser over mulighedsbetingelserne for at bestemme en persons ideer og sætte dem i forhold til hans samtids ideverden, ikke på de seneste års diskussion om forståelsen af idehistorie i forhold til de nye discipliner bevidsthedshistorie og mentalitetshistorie.⁵

I forordet til sin ideologihistorie skriver Aage Henriksen: »Historien om åndelige begivenheder bliver tom og vilkårlig, hvis man ikke stadig har i sin bevidsthed, at ideer, religion, kunst aldrig når frem til en bevidsthed, som ikke forud er ordnet omkring en kerne af jordiske fornødenheder og indspundet i et net af forhold til andre mennesker«. ⁶

⁵ Sml. Erik M. Christensen: Guldalderen som idehistorisk periode: H. C. Ørsteds optimistiske dualisme (i: Guldalderstudier, tilegende Gustav Albeck, 1966), som KA benytter, men kun for at referere hovedtesen (s. 49). Om bevidsthedshistorie og mentalitetshistorie, se f.eks. Alex Wittendorff: Evangelii lyse dag eller hekseprocessernes mørketid, (i: Tradition og kritik, Festskrift til Svend Ellehøj, Kbh. 1984).

⁶ Aage Henriksen m.fl.: Ideologihistorie I, organismetænkningen i dansk litteratur 1770-1870, Kbh. 1975, s. 7.

Jeg tror ikke, KA har haft dette i sin bevidsthed, for hendes bog reducerer Høyen til en sum af påvirkninger. Efter læsningen af 500 sider om Høyen sidder i hvert fald jeg tilbage med en fornemmelse af ikke at have lært ham at kende. Det særlige ved ham, det personlige format, som gjorde ham til en central figur i dansk guldalder, hvilket det fremlagte kildestof til overmål dokumenterer, at han var, og som gør det værd at beskæftige sig med ham idag, også for andre end kunsthistorikere, karakteriseres egentlig ikke i bogen. Råstoffet er der, det ligger i det store, kronologisk ordnede dokumentationsafsnit, »Høyens udblik«, s. 103-411. Men læseren må selv samle brikkerne til et mønster. Jeg tror denne mangel hænger sammen med, at forf. ikke har stillet sig spørgsmålene om, hvorfor Høyen antog de ideer, hun påviser han havde, og hvad han skulle bruge dem til. De kritiske bemærkninger, som jeg må gøre i det følgende, udspringer i vid udstrækning af de her nævnte begrænsninger.

Afhandlingen er for så vidt klart struktureret. I det første hovedafsnit, »Høyens forudsætninger« (s. 49-102), gennemgås de filosofiske strømninger, Høyen på forskellig måde kan påvises at have haft kendskab til: »Klassicismen«, »Tyskland i 1700-tallet«, »Romantik« og »Den danske idelære«. Den sidste, som har H. C. Ørsted og F. C. Sibbern som hovedpersoner, er en konstruktion, forf. har fundet nødvendig, fordi en række af Høyens synspunkter ikke lod sig henføre præcist til nogen af de andre retninger. Ved hjælp af de således opstillede analyseredskaber undersøges i det nævnte afsnit om »Høyens udblik« samtlige bevarede ytringer af mere principiel karakter fra Høyens hånd gennem livet. Resultatet af disse hundreder af hvad jeg ville kalde »lakmusprøver«, som uvægerligt falder ud til fordel for »den danske idelære«, gives i det sidste hovedafsnit i form af en systematisk fremstilling af »Høyens tankeverden« (s. 412-470), med underafsnittene »Verden«, »Menneske og kunstner«, »Æstetik« samt »Teori og metode«. Denne disposition rummer en sympatisk redelighed over for læseren, der i det store midterafsnit selv kan vurdere alle præmisserne for den afsluttende syntese, men den bidrager formentlig til at skaffe forf. færre læsere, end hun har fortjent. De over 300 s. i dokumentationsafsnittet er trættende læsning, fordi vi, med Høyens kronologi som eneste ordningsprincip, springer rundt i det vældige emnespektrum, som beskæftigede ham. Snart er det florentinsk malerkunst i renæssancen, så danske middelalderkirker, så årets Charlottenborgudstilling, så græsk arkitektur o.m.m. Og intet af disse emner behandles jo for sin egen skyld, men kun for det, de kan udsige om Høyens principielle standpunkter. Jeg vil derfor anbefale kommende læsere at gå direkte til syntesen og så bruge det store midterafsnit, hvortil der stadig henvises, som dokumentation.

Det er forf.s teser, at Høyen havde et fast struktureret »system«, at dette i sine væsenstræk forblev uforandret fra 1820'erne til hans død, at dette var i overensstemmelse med »den danske idelære«, og at denne på afgørende punkter adskiller sig fra klassicismen og romantikken, således som hun afgrænser disse idehistorisk. Da hovedparten af det følgende vil samle sig om de punkter, hvor min opfattelse afviger fra forf.s, vil jeg her straks anføre, at jeg finder argumentationen for de fleste af de nævnte teser overbevisende. Det, der skal diskuteres i det følgende, er om det er holdbart at afgrænse »den danske idelære« som »en ganske særlig verdensopfattelse«. Dernæst om de forandringer i Høyens »system«, der kan påvises o. 1838, og som KA kalder »revisioner« og »forskydninger«, er så vigtige, at Høyens praksis som kritiker og forsker bedre forklares, hvis man inddrager påvirkninger fra andre end den ørsted-sibbernske kreds. Det vidner om bogens kvalitet, at nedenstående kritiske præciseringer og supplementer i vid udstrækning bygger på det materiale, forf. selv fremlægger. Endelig bør det ikke almindelige fremhæves, at bogens afsluttende konklusion er mere åben og nuanceret end delkonklusionerne, der kan virke lovlig skematiske.

Først den idehistoriske periodisering. Mindst problematisk er nok »klassicismen«. Forf. bruger denne betegnelse om »den akademiske klassicisme«, således som denne udformedes i det 17. og første halvdel af det 18. århundrede, væsentligst i Frankrig. Undersøgelsen viser klart, at Høyens tanker var fundamentalt forskellige fra denne. Det ville formentlig også have været umuligt for ham på dette grundlag at opnå den position, han fik i dansk guldalder. Men selve betegnelsen klassicisme er flertydig. Den er gængs og veldefineret i kunsthistorien, men i afhandlingens sammenhæng drejer det sig jo netop om oplysningstidens og romantikkens brede idehistorie, og der kaldes f.eks. den ældre Goethe ofte klassicist, og det er han absolut ikke i KA's forstand. Der placeres han som nært beslægtet med »den danske idelære« og ligger som sådan meget nær Høyens synsmåde (f.eks. s. 471). KA har set problemet og kalder »som en nødløsning« Goethes og Schellings retning for »den romantiske klassicisme« (s. 52).

Med hensyn til en afgrænsning af *romantikken* siger forf., at »det kan synes halsløs gerning at forsøge at beskrive denne, al den stund forskere siden 1820'erne har været beskæftiget med at definere, hvad der skal forstås herved«. Hun vælger så at definere »den egentlige romantik« som »den verdenstolkning og kunstopfattelse, Jena-kredsen udformede i tidsskriftet *Athenaeum* i årene 1798-1800 på grundlag af J. G. Fichte og Fr. Schillers videreudviklinger af Kants filosofi« (s. 52). Dermed lyses den danske guldalder og Høyen ud af romantikken, men det er et klart

valg. Det afgørende for KA er naturligvis at definere den retning, hun mener Høyen tilhører og som hun kalder »den danske idelære«. Hun lægger meget stor vægt på, at denne er en »ganske særlig verdensopfattelse« i forhold til de nævnte europæiske strømninger (s. 471 f., jvfr. s. 49 ff.). Disputatsens hovedtitel dækker derfor ikke afhandlingens hovedtese. »Høyen mellem klassicisme og romantik« må ligefremt læses som om Høyens standpunkt ligger et sted mellem klassicisme og romantik, og disse begreber vil også nok af de fleste læsere opfattes som et kronologisk forløb. Men KA's pointe er jo, at »den danske idelære« ganske vist kronologisk ligger efter klassicismen (rationalismen), men at denne i Danmark dominerende retning ikke er romantisk.

Når »den danske idelæres« selvstændighed i forhold til romantikken (i KA's afgrænsning) herefter skal vurderes, må man se på både ligheder og forskelle. For der er begge dele. De er begge *universelle* systemer, altså omfatter naturvidenskab, humaniora (herunder historie og psykologi), kunst og religion i en samlet verdenstolkning. De mener også, at der består en *identitet* mellem den ydre natur og menneskets indre natur (følelse og erkendelse). Dette er Platons forestilling om den guddommelige fornufts virksomhed i alle ting. Naturens makrokosmos svarer til menneskets mikrokosmos. Herved sættes *individet* i centrum. Hver enkelt levende *organisme* rummer, forstået som proces, nøglen til verdensgådens løsning. Og ikke blot mennesker, dyr og planter, men også den samlede natur og de menneskelige samfund forstås som individer og fortolkes *historisk* som livsløb. Herom var der enighed. Dette betegnede en mægtig udvidelse af rationalismens tankeverden. Fornuft blev til sjæl, mekanisk til organisk, tilstand til proces, ting til liv, samfund til historie. Men hvordan skulle den store sammenhæng, der altså fandtes, erkendes af menneskene med deres fejlfulde, sansebundne opfattelsesevne? Her skiller vandene.

Udgangspunktet for alle tænkere o. 1800 var Kants teori om al erkendelses betingethed af de subjektive og ubeviselige kategorier, rum, tid og årsag og dermed af umuligheden af at nå ud til »das Ding an sich«. Men dette blev tolket forskelligt. Én gruppe, og det er dem KA kalder de egentlige romantikere, Schiller, Fichte, (Fr.) Schlegel og Steffens, lagde hovedvægten på det subjektive og følte sig frisat til at konstruere store spekulative systemer. I deres psykologi fastholdt de bruddet med rationalismen og knyttede an til den mystiske tradition i Europa og Orienten. Erkendelsen skulle ikke tænkes logisk, men anskues ved genial intuition og formidles i sin hele fylde i kunsten. Den geniale kunstner er denne retnings ypperstepræst. Der er et pessimistisk drag over nogle af disse tænkere. For genierne er jo altid de meget få. Andre må nøjes med glimt

af »det Høie« gennem kunsten og i hverdagen leve i den af »Jordlænker« bundne skinverden. Dette fører til vekslende grader af verdenssmerte og kulturpessimisme, længsel mod det uopnåelige og det forbigangne. Der er dog også en mere optimistisk deltager i denne kreds, og det er Hegel. Han overvinder pessimismen ved at gøre to kup: Han hævder, at menneskeånden *er* virkeligheden, »das Ding an sich«, og at filosofen er kunstner, ja måske den største af dem alle. Ved denne objektive idealisme rydder han vejen for en optimistisk tolkning af historien, frihedens fremskridt, forstået som stigende indsigt i nødvendigheden, menneskeåndens gradvise forening med verdensånden. Når jeg mener, at Hegel trods dette hører med i denne sammenhæng, skyldes det dels, at det fælles udgangspunkt er subjektiviteten, dels, at Hegels dialektiske metode rummer et afgørende brud med Kant. Dette forklarer også afstanden mellem »den danske idelære« og de danske hegelianere inden for æstetik (J. L. Heiberg) og politik (de yngre nationalliberale), et forhold KA registrerer, men ikke forklarer (s. 287 ff).⁷

En anden romantisk hovedretning går også ud fra Kant, men glemmer aldrig, at hans kritiske filosofi i sit udgangspunkt var en redningsaktion for den engelske erfaringsfilosofi (Hume m.fl.) og naturvidenskab (Newton). Ved at opstille sine kategorier ville Kant sætte et skarpt skel mellem aksiomatiske og beviselige dele af videnskabelig argumentation. Til denne retning hører i Tyskland brødrene Humboldt, den ældre Goethe og Leopold v. Ranke, i Danmark brødrene Ørsted, Niels Treschow, F. C. Sibbern og J. P. Mynster. Også de overskred Kant, når de forudsatte en universel sammenhæng og en identitetslære. De fastholdt dualismen mellem den lave sanselige og modsigelsesfyldte mennesketænkning og den guddommelige orden, hvor harmonien herskede. Men det var en »optimistisk dualisme« (Erik M. Christensen), fordi vejen til indsigt i guddommen ikke var så trang som hos de genidyrkende romantikere. De mente nemlig, at Platon havde anvist tre veje til samme mål, det sande (videnskaben), det gode (religionen) og det skønne (kunsten). Her kunne alle i princippet være med. Kunne de ikke blive videnskabsmænd eller kunstnere, så kunne de ved vejledning fra disse og ved religionens hjælp blive dannede, dvs. nå til indsigt i den dybere mening med deres eget liv. Denne romantiske retning fik derfor langt større praktisk betydning end den førstnævnte, dels ved at dannelsen blev organiseret i det borgerlige

⁷ Foruden min egen sporadiske og dilettantiske læsning af de nævnte tænkere bygger jeg på Harald Høffdings bøger, *Den nyere Filosofis Historie*, 7.-8. bog, (Kbh. 1921) og *Danske Filosofer*, (Kbh. 1909), bøger KA ikke benytter. Trods hans tidsbundne standpunkter giver Høffding i sidstnævnte værk den efter min opfattelse bedste danske idehistorie. Desuden Jørgen K. Bukdahl: *Introduktion til Hegel*, Kbh. 1980.

uddannelsessystem, og dels ved at dens tilhængere arbejdede politisk for fjernelsen af de standsprivilegier, som hindrede borgernes dannelse. Men da disse privilegier havde historisk legitimitet, skulle samfundet ikke forandres ved revolution eller parlamentariske flertalsbeslutninger, men ved at de borgerlige idealers rigtighed blev gjort indlysende for alle stænder gennem en fri presse og litteratur. På den måde fungerede dannelsesstanken som legitimering for de dannedes magtovertagelse. Jo mere dannet man var, jo mere indsigt havde man i de højere sfærer, hvor der herskede harmoni i modsætning til det jordiske kaos. At blive hængende i uren kødelighed og materiel interesse blev kaldt lidenskab, og det var et skældsord. Dannelsens første kendetegn var derfor en indre harmoni, som afspejledes i en ydre ro og beherskelse. Sproget gemmer stadig denne forestilling i udtrykket »dannet optræden«. Disse betragtninger har også relevans for Høyen. Det blev hans dobbelte opgave at placere den nationale kunst i folkeopdragelsen og at sørge for, at denne kunst fik det rette indhold. Kriteriet på kunstens kvalitet, tegnet på at den var medium for evige sandheder, var den harmoni i værket, der hensatte tilskueren i en »tilstand af begærfrit behag« (KA, s. 72f.).

Som nævnt var den videnskabelige forskning for denne retning en vej til sandheden. Her fastholdt man den kritisk-empiriske metode som en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for at nå til forståelse af fænomenernes væsen. Således forstået byggede A. S. Ørsted, H. C. Ørsted og F. C. Sibbern inden for hver deres fagområder på erfaringen. I de historiske videnskaber blev dette til, at historiske individualiteter skulle forstås på grundlag af kritisk behandlede kilder, tolkede ud fra et helhedssyn. Denne metode kaldes normalt hermeneutisk og dens udøvere historiker. Dens mest fremtrædende udøvere er i Høyens tid Ranke i Tyskland og C. Paludan-Müller i Danmark.⁸ KA gør ikke meget ud af dette punkt, skønt det i mine øjne rummer det, jeg indledningsvis kaldte det »moderne« hos Høyen, og som forklarer, at han stadig kan hyldes som sit fags videnskabelige grundlægger. I konklusionen (s. 476) skriver hun, at Høyens metode »står i modsætning til empirismens«, men umiddelbart efter giver hun en fuldgyldig skildring af Høyens metode: Lige som H. C. Ørsted i naturvidenskaben går ud fra »det åndelige Syn af Tingenes Fornuftssammenhæng«, gik Høyen ud fra »en opfattelse af, hvorledes en given fortids monumenter havde været i deres sammenhæng«. Da han ikke som Ørsted kan anstille forsøg, der kunne verificere/falsificere hans visioner, måtte Høyen »ved sammenlignende undersøgelser af beslægtede monumenter i ind- og udland, ved indgående analyse af

⁸ Georg C. Iggers: *Moderne historievitenskaber*, Kbh. 1980, s. 22.

monumenterne og ved kritisk sigtning af kilderne om dem nå til samme sikkerhed i sin vision som H. C. Ørsted nåede ved sine forsøg«. Denne klare sammenstilling af helhedssyn og kritisk empiri placerer så vidt jeg kan se utvetydigt Høyen som hermeneutisk historist. Det er naturligtvis rigtigt, når KA tager afstand fra Julius Langes karakteristik fra 1871 af Høyen som »naturalist« og »positiv« (s. 14 ff.), som hun med rette kalder præget af Langes eget videnskabssyn. Men at dette kunne publiceres, mens Høyen selv endnu var i frisk erindring, peger på en teoretisk-metodisk kontinuitet bag den terminologiske diskontinuitet.⁹

Som det fremgår af ovenstående, er jeg helt enig med KA i at knytte Høyen til en filosofisk retning, som her i landet bl.a. omfatter H. C. Ørsted og F. C. Sibbern. Men jeg mener også, at der kan påvises store lighedstræk mellem denne retning og en tilsvarende i Tyskland, som omfatter brødrene Humboldt, den ældre Goethe og Ranke. På en måde indrømmer KA også dette, når hun i konklusionen (s. 471) skriver, at Høyen »især kunne tilslutte sig de synspunkter, som medlemmer af Goethe-kredsen stod for, og som havde store lighedspunkter med den danske idélæres«. Hun understreger yderligere dette slægtskab ved at forsyne hvert af kapitlerne i afsnittet om Høyens tankeverden med et motto fra Goethes samtaler med Eckermann. Men hermed er grundlaget jo bortfaldet for at betragte denne retning som selvstændig nok til at kunne bære betegnelsen »den danske idélære«.¹⁰

Men hvad skal den da hedde? Retningen er – med lidt forskellig indholdsmæssig og kronologisk afgrænsning – forlængst hjemlet både i litteraturhistorien og i historieforskningen. Valdemar Vedel taler om »Romantikens udjævning med tiden og folket«, og antyder hermed en bevægelse, der kronologisk følger efter den egentlige romantik, hvor der så vidt jeg kan se er tale om to parallelle forløb. Vilh. Andersen bruger i forbindelse med Høyen udtrykket »historisk humanisme« og det er ret forstået ganske præcist, men begge disse ords betydning er idag så udvandet, at de næppe egner sig til en specifik karakteristik; desuden indvarsles heri den endnu ikke indtrufne skilsmisse mellem humaniora og naturvidenskab. Det samme gælder »nyhumanisme«, som bl.a. er benyttet af Johan Fjord Jensen. Erik Lunding har foreslået »Biedermeier«, som er udmøntet i eftertidens Tyskland med ironisk-venlig distance. Erik

⁹ Der er i disse års historiografiske forskning en stigende opmærksomhed på, at den kritisk-empiriske tradition fra det 18. årh. findes indlejret i det 19. årh.s førpositivistiske forskning og dermed udgør et element af kontinuitet i bruddet mellem historisme og positivisme. (Kai Hørby: Den kritiske tænkning i videnskaben i 1700- og 1800-tallet, XVIII nordiske historikermøde 1981, s. 11-36, om forholdet til kunsten sst. s. 26 f.)

¹⁰ Ligheden mellem A. S. Ørsted og Wilh. v. Humboldt påpeges af Harald Høffding i Den nyere Filosofis Historie, 3. udg., 8. bog, 1921, s. 228 f.

M. Christensens fine betegnelse »optimistisk dualisme« peger på det paradoksale og postulerende, der på en gang er bevægelsens drivkraft og årsagen til, at dens projekt ikke blev gennemført. Men den er ikke tilstrækkeligt historisk specifik, fordi – som Erik M. Christensen selv bemærker – »dualisme dog altid er til stede under en eller anden form, hvor kristendom dominerer«. ¹¹

I 1975 lancerede Aage Henriksen »organismeteorien« i 1. bind af sin ideologihistorie, som har vundet megen udbredelse. Denne term har meget for sig. Den peger på en central fælles forestilling hos en lang række nok så individuelle tænkere, og den daterer uforveksleligt retningen til o. 1800. Her drejer det sig imidlertid om at finde et navn for den udspaltning inden for det romantiske helhedssyn, som Aage Henriksen bl.a. karakteriserer således: »I den oehlenschläger-ørstedeske kreds, der bestod af stabile, socialt tilpassede folk, kom lærens [organismetankens] pointer om det ubevidste kun til at gribe flygtigt og overfaldisk ind, og den ekspansive bevægelse imod det objektive og naturbestemte kom til at hvile på en sokkel af loyal borgerlig humanisme«. Aage Henriksen tillægger denne udspaltning inden for helhedssynet stor betydning, som han mener »foregriber åndsudviklingen og frontdannelserne i det efterfølgende århundrede« og dermed understreger organismefilosofiens aktualitet, men han navngiver den ikke. Jeg vil da foreslå, at den kaldes kritisk romantik. Herved siges, at der er tale om en retning inden for det romantiske helhedssyn, men ved adjektivet kritisk peges på den stærkere kontinuitet hos denne kreds med Kants kritiske filosofi og dennes rationalistiske præg. ¹²

¹¹ Valdemar Vedel: *Guldalderen i dansk Digtning*, Kbh. 1890, s. 169 og 175. Vilh. Andersen: *Tider og Typer af dansk Aands Historie*, bd. 2, 1916, s. 48f. Johan Fjord Jensen: *Frigørelsens dialektik 2* (Kritik, nr. 68, 1984). Erik Lunding: *Biedermeier og romantismen* (Kritik, nr. 7, 1961), jvf. Lars Hjortsø: *Biedermeier, en idéhistorisk undersøgelse*, Kbh. 1982. Erik M. Christensen, *anf. arb.*, s. 23.

¹² I en tidligere oversigt har jeg foreslået at kalde det her omhandlede idekompleks »klassicistisk, for at betone den balance mellem rationalistiske og romantiske elementer, det rummede«. Denne betegnelse er også alm. brugt om brødrene Humboldt og den ældre Goethe. Arbejdet med KA's afhandling har imidlertid overbevist mig om, at den er forvirrende, når teorier om kunst og æstetik medinddrages – hvad de nødvendigvis må – fordi betegnelsen (ny)klassicisme inden for kunsthistorien har vundet hævd som betegnelse for oplysningstidens stil og kunstteori. Samtidig lægger jeg vægt på at betone det romantiske helhedssyn som fælles ramme for den spekulative og den kritiske romantik. Da jeg i 1966 kortlagde den ørstedeske retning i forbindelse med en karakteristik af botanikeren og politikeren J. F. Schouws tankeverden, anvendte jeg betegnelsen »empirisk romantik«. Ved at udskifte »empirisk« med »kritisk« markeres, at den kritiske metode rummer mere end empirien. Jvf. også Jens Møllers og C. Paludan-Müllers skelnen mellem »lavere« filologisk og »højere« hermeneutisk kritik. (Hans Vammen: *Grundlaget for det moderne Danmark? Hovedlinjer i dansk politisk idehistorie 1750-1850* (HT bd. 84, 1984, s. 28). Samme: J. F. Schouw som politiker (utr. guldmed.afh., K.U. 1967, s. 9-11). Kai Hørby: *Den ældre historiske kritik i Danmark* (HT bd. 80, 1980, s. 341-354).

Guldalderen derimod vil jeg gerne bevare som navn på den epoke, hvor den kritiske romantik dominerede åndslivet. Det kombinerer smukt den antikke inspiration med forestillingen om et højdepunkt, der måske aldrig er overgået, og markerer samtidig, at denne epoke trods al glans, der stadig udgår fra den, dog er definitiv fortid.

Men hvor længe varede guldalderen? At den begyndte lige omkring 1800, er der ikke megen tvivl om. Som enhver skoleelev ved, begynder den med den flotte fortælling om, hvordan Steffens i en stor samtale 1802 »gav Oehlenschläger til ham selv«. Men Steffens var for sværmerisk for Danmark, og få år senere vendte samme Oehlenschläger sig fra Steffens, fordi denne »foragter den sanddru Empirikers Flid« og er »aldeles uden Kunstsind«. »Hvad er Kunstsind andet end een med højere Iagttagelses Evne forbunden *sindig Opmærksomhed* paa Skønheden i det Objektive reen for al personlig Interesse«. Og H. C. Ørsted, som brevet var stilet til, svarede med noget nedladende at placere Steffens som en art formidler af Schellings geniale helhedsanskuelse af naturen: »Gud bevare mig fremdeles for at blive Steffensianer... Med en sielden Mangfoldighed, skønt ikke Dybde, i Kundskaber forener han mangfoldige lykkelige Overblik. Naar man ikke tager disse for uimodsigelige Resultater af den dybeste Filosofi, men for det de ere: Lynglimt til Veiledning, saa lærer man Meget af ham«. ¹³

Hvis vi på linie med KA betragter den »sindige« kritiske udgave af romantikken som den mest indflydelsesrige i Danmark, var det måske rigtigere at lade brødrene Ørsteds overgang fra Kant til Fichte, fra analogi til identitet mellem tanker og omverden, indlede guldalderen. Dette sker 1799, og det første udslag heraf på tryk er A. S. Ørsteds brud med den rationalistiske naturret. ¹⁴

Sværere bliver det nok at nå til enighed om, hvornår guldalderen holder op, d.v.s. hvor længe den kritiske romantik er den dominerende åndsretning i Danmark. KA taler s. 50 om »tankegangen... som alle åndslivets udfoldelser i perioden 1800-1870 kan ses i lyset af«. Og rundt om i bogen kaldes retningen »dominerende«, »førende« eller »toneangivende« i hele dette tidsrum. Dermed skulle guldalderen falde næsten nøjagtigt sammen med Høyens liv, 1798-1870. Den øvre grænse er naturligvis Brandes og hans moderne gennembrud. De meget betydelige

¹³ A. Oehlenschläger til H. C. Ørsted 11/8 1807; H. C. Ørsted til A. Oehlenschläger 1/11 1807 (Breve fra og til A. Oehlenschläger, bd. II-III, Kbh. 1945).

¹⁴ Knud Waaben: Anders Sandøe Ørsted som jurist (Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs virksomhed 1978-79, Kbh. 1979, s. 143). Brødrene Ørsted publicerede begge ultrakantianske afhandlinger i 1798. (Knud Waaben: anf.arb. og sted; Har. Høffding: Danske Filosofer, s. 49).

forandringer i Høyens synspunkter, som KA påviser, tolkes da som »forskydninger« eller »revisioner« inden for »den danske idelære«, betinget af de ændrede samfundsforhold, navnlig enevældens ophør 1849. Dette bliver muligt for KA, fordi hun alene bygger på den litteraturhistoriske forskningstradition: »Danske litteraturforskere har forlængst påvist, at der var en fælles dansk livsanskuelse, der formuleredes i Høyens ungdom, og som forblev grundlaget for det danske åndslivs udfoldelse og den danske kultur i den periode, der dækker Høyens liv« (s. 49). Denne periodisering kan muligvis forsvares, når det drejer sig om at bestemme idegrundlaget for periodens digtning, men her handler det jo om en bredere idehistorisk bestemmelse. Hertil må vel kræves, at de pågældende ideer også øver indflydelse i politik og deles af større samfundsgrupper. En medinddragelse af den historiske forsknings resultater synes at vise, at forestillingen om perioden 1800-1870 som en enhed næppe lader sig opretholde.¹⁵

Da KA ikke inddrager den historiske litteratur, hvad der i betragtning af hendes opgaves omfang næppe kan bebrejdes hende, skal dette forsøges her. Ved siden af en mere præcis bestemmelse af guldalderen, kan der måske herved bidrages til et skarpere billede af Høyens tanker og personlighed.

Den mest indflydelsesrige syntese af periodens historie er utvivlsomt A. D. Jørgensens afsnit om 1814-1864 i Danmarks Riges Historie, skønt han ved sin død 1897 kun var nået til året 1852. I kyndighed og dybde er den aldrig overgået. Det var hans hovedformål med denne fremstilling at påvise de nationalliberales ansvar for tabet af Slesvig 1864 for at denne indsigt kunne blive »en besk lægedrik« for nationen.¹⁶ A. D. Jørgensens berømte karakteristisk af de nationalliberale lyder således:

»Intet Parti har hos os i samme Grad som dette stillet ideale Fordringer til de statsborgerlige Dyder, og intet har kunnet opstille mere lysende Mønstre paa deres Tilstedeværelse. For saa vidt nedstammer de national-liberale i lige Linie fra den store Digteralder; den Aand, som levede i den nøjsomme, foretagsomme og opofrende Slægt efter 1814, har ogsaa fostret disse Fædrelandsvenner.

Men de bar ogsaa hin Slægts Mærker af fattige Kaar og en snæver Synskreds. Blændede af Idealernes Glans følte de sig kaldede til at

¹⁵ Den eneste historiker, som har betragtet tiden 1800-1870 som en idemæssig helhed er mig bekendt Hans Jensen, i afhandlingen »Brud og sammenhæng i dansk Aandsliv efter 1864 (Kirkehistoriske Samlinger 1943). For at gøre dette må han da også anvende den vel bredest mulige referenceramme, kristendommen i forskellige varianter, over for ateismen.

¹⁶ A. D. Jørgensen: En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab, 1901, s. 165.

omstøde og genføde alt og at gøre det i den kortest mulige Tid, og de manglede Øje for at se, hvor meget af det, de krævede, der alt var levende til Stede og blev baaret frem i trofast Arbejde, om end ikke med de Ord og paa den Maade, de selv brugte«. ¹⁷

Pointen i denne sammenhæng er, at de nationalliberale *ikke* er mændene fra »den store Digteralder«, men den følgende generation, som var »maadelige Statsmænd«, fordi de manglede »dybere politisk Sans«. Herved stod de i modsætning til bl.a. A. S. Ørsted og Christian VIII, der på en mere sindig og upartisk måde ville gøre ret og skel mellem modstridende interesser, f.eks. mellem dansk og tysk. Men disse blev i 1840'erne sat ud af spillet af de nationalliberale. A. D. Jørgensen sætter et afgørende skel ved 1838, hvor de nationale modsætninger for alvor trådte frem, den økonomiske krise var forbi med deraf følgende opsving for håndværk og industri og en ny politisk selvbevidsthed i bondestanden. I åndslivet styrkedes den hegelske retning i digtekunten (J. L. Heiberg, Fr. Paludan-Müller) og i teologien (Hans Martensen), som Søren Kierkegaards forfatterskab var en reaktion mod. Hertil kan føjes, at de yngre nationalliberale, Monrad, Krieger, Lehmann m.fl., som var drivkræfterne i 1840'ernes oppositionspolitik, af senere historikere, navnlig Povl Bagge, er placeret som helgelsk orienterede. ¹⁸ Som omtalt ovenfor adskiller hegelianismen sig klart fra det, der her er kaldt den kritiske romantik, og tilhører den spekulativt systematiske retning inden for romantikken. Den ørstedske kreds levede og virkede selvfølgelig fortsat i den følgende tid, men dominerende var den ikke længere.

Udviklingen tegner sig da således for de kritiske romantikere: I årene omkring 1814 konsoliderede de deres position i offentligheden og ved at besætte en række vigtige embeder. ¹⁹ Deres dominans i kulturlivet ses af

¹⁷ A. D. Jørgensen: Danmarks Riges Historie, bd. VI, 2, (1898), s. 384.

¹⁸ Samme: sst., s. 227-232. Jvf. Povl Bagge: A. S. Ørsted som politiker (Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs virksomhed 1978-79, Kbh. 1979, s. 139). Marcus Rubin, som på mange punkter var kritisk overfor A. D. Jørgensens fremstilling, er her på linje med ham. Han skriver i slutningen af Frederik VI's Tid, (Kbh. 1895, s. 619), at »den ny Tid var brudt ud« ved Frederik VI's død. (Min understregning). – Povl Bagge: D. G. Monrads Statstanker, Kbh. 1936. Samme: J. N. Madvig som politiker, Kbh. 1955. Grethe Jensen: Den unge Orla Lehmanns historiesyn. Et bidrag til forståelse af nationalliberalismens gennembrud, (HT bd. 85, 1985, s. 40-65).

¹⁹ H. C. Ørsted blev professor 1806; A. S. Ørsted dommer 1802, 1813 deputeret i Danske Kancelli, 1825 generalprokurør; J. P. Mynster l. kapellan ved Frue Kirke 1811, hofprædikant 1826; F. C. Sibbern professor 1813; Jonas Collin sekretær i Fonden ad Usus Publicos 1803, finansdeputeret 1816. Hermed er listen over fremtrædende kritiske romantikere naturligvis ikke udtømt, f.eks. kan følgende videnskabsmænd sikkert identificeres som sådanne: arkæologen P. O. Brøndsted (professor 1813), zoologen D. F. Eschricht (professor 1830), geologen J. G. Forchhammer (professor 1831), sprogforskeren Rasmus Rask

forløbet af periodens tre vigtigste debatter (»fejder«), H. C. Ørstedes mod Grundtvig 1814-15, Baggenses mod Oehlenschlägers tilhængere 1813-20 og Howitz-fejden 1824-25. I alle tilfælde fremstår de som sejrherre. Hertil kommer Jonas Collins overordentlige indflydelse på kulturlivets økonomiske side og A. S. Ørstedes betydning som lovgiver. Enerådende var de nu ikke. På alle niveauer balanceredes de af konservative enevældestøtter, der altid havde Frederik VI.s øre. Prisen for de kritiske romantikers relative indflydelse var da, at de på regeringens vegne påtog sig at holde selvjustits i offentligheden. Dette var nogenlunde overkommeligt i 1820'erne, hvor de stort set kontrollerede alle foreningsdannelser og tidsskrifter, men efterhånden som den politiske temperatur steg i forbindelse med oprettelsen af de rådgivende stænderforsamlinger 1831-34, blev det sværere at tilfredsstille regeringen uden at sætte deres autoritet i offentligheden over styr.²⁰ Endnu 1835 kunne C. N. David i en mindeartikel over den ovennævnte filosof Niels Treschow skrive i »Fædrelandet«:

»Treschow hørte altsaa, naar vi med faa Ord skulde betegne denne Retning – til de Gamle, som have sluttet sig til de Unge ... Dette Parti er netop nu i Danmark af den største Vigtighed ... Det er nemlig dette, hvoraf enkelte til en Tid, da der endnu ikke spurgtes om politisk System, ere traadte ind i Administrationen, og som nu, da Tidens almindelige Udvikling begunstiger dets ønsker, deels befæster sin egen Indflydelse ved at recruterer med andre Ligesindede, deels ogsaa aabenbarer sin Virksomhed i en Deel Reformer, der enten alt ere udførte, eller med mere eller mindre Iver forberedes, og hvis vigtigste Støtte er Forordningen af 28. Mai 1831. Det er ligeledes dette Parti, som efter al Sandsynlighed vil faae Overhaanden i vore første stænderforsamlinger, forudsat at det vil lykkes disse at concentrere alle de adspaltede Privatmeninger i visse Hovedanskuelser. Og skjøndt det ingenlunde kan eller skal nægtes, at der ved Siden af denne mere frisindede Fraction, vor Administration har, og vore Stænder rimelig-

(professor 1825), matematikeren H. G. v. Schmidten (professor 1827) og den samfundsvidenskabelige forfatter C. F. v. Schmidt-Phiseldeck, der havde en lang række høje embeder fra 1797 til sin død i 1832.

²⁰ Frank Jørgensen: *Københavnske foreninger 1820-1848* (Hist. Medd. om København 1957-59). – Af tidsskrifter har navnlig *Maanedsskrift for Litteratur* (1829 ff.) og *Dansk Ugeskrift* (1831 ff.) interesse i denne forbindelse. Det sidste blev oprettet af H. C. Ørsted med J. F. Schouw som redaktør for specielt at vejlede den politiske diskussion. Høyen var medlem af begge redaktioner. (Hans Vammen: *anf. arb.* 1967, s. 13-26; KB 1529 fol., fasc. 1).

vis ville faae en meget væsentlig Tilsætning af den gamle Tids Mænd, saa er det dog hine, hvis Færd er af største vigtighed for Øieblikket ligesom for den nærmeste Fremtid«. ²¹

David fik både ret og uret. Hans spådom gik i opfyldelse de første par stændersamlinger, der domineredes af A. S. Ørsted som regeringens repræsentant og Ørsted-lærlingen J. F. Schouw som formand, men da det viste sig, at regeringen ikke var sindet at følge de forslag fra stænderne, der sigtede mod en afvikling af det enevældige system, udspaltedes en egentlig opposition. A. S. Ørsted, der på regeringens vegne ofte måtte forsvare standpunkter, han personlig var imod, tabte efterhånden sin popularitet. ²² I 1840'erne cementeredes denne udvikling med fremvæksten af den nationalpolitiske bevægelse omkring det slesvigske spørgsmål og skandinavismen. Den kritiske romantiks fire hovedskikkelser, brødrene Ørsted, Sibbern og Mynster stod fremmede over for denne bevægelse. De var alle stærkt nationalt sindede, men i overensstemmelse med Herders nationalitetsbegreb mente de, at fremskridtet bestod i alle nationalkulturers individuelle blomstring i gensidig harmoni. Dette tolerante og i virkeligheden internationalistiske standpunkt var uforeneligt med det hegelske kamp- og konkurrenceforhold mellem nationerne, som kom til at dominere 1840'ernes bevægelse.

Både på det forfatningspolitiske og det nationalpolitiske område fik Ørsted-kredsen følgeskab af det meste af guldalderens ånds- og kulturliv, der i 1830'ernes politisering af klimaet mistede sin centrale position i offentligheden, vendte sig bagud og kom til at fremstå som enevældens konservative støtter. ²³

Endnu en vigtig gruppering står tilbage at omtale, og det er de såkaldte »ældre« nationalliberale, hvis hovedskikkelser er den tidligere nævnte botaniker og politiker J. F. Schouw, teologen H. N. Clausen og erhvervsmanden, cand. theol. L. Hvidt. Disse er utvivlsomt omfattet af C. N. Davids ovenfor citerede karakteristisk. De havde idegrundlag fælles med de kritiske romantikere, og fastholdt dette op gennem 1840'erne. Både forfatnings- og nationalpolitisk brød de imidlertid med deres læremestre og tilsluttede sig 1840'ernes opposition, hvor de mere stredes end samarbejdede med de hegelske »ultra«-nationalliberale. Set i idehi-

²¹ Fædrelandet 18/1 1835.

²² Hans Jensen: De danske Stændersamlingers Historie II, Kbh. 1934. J. F. Schouw var som både jurist og naturvidenskabsmand elev af begge Ørsted-brødrene.

²³ Søren Kierkegaards foredrag om »Vor nyeste Journallitteratur« 1835, Poul Martin Møller digt, »Kunstneren mellem oprørerne« (1838) og Henrik Hertz' samtidsroman, »Stemninger og Tilstande« (1839), er kendte litterære udslag af denne brudsituation.

storisk perspektiv er 1840'erne en brydningstid, hvor det kritisk-romantiske idekompleks er på tilbagetog.

Sammenfattende må det siges, at ovenstående bemærkninger bekræfter A. D. Jørgensens standpunkt. Indtil 1838 kan forestillingen opretholdes om, at den kritiske romantik dominerer inden for kunst, videnskab og politik, men herefter marginaliseres den ved andre væsensforskellige grupperingers fremtrængen. Den kritisk romantiske linje, som fortsat spiller en rolle, er den »ældre« nationalliberalisme. Men guldalderen som ideologisk hegemonifænomen sluttede i 1838.

Lad mig nu vende tilbage til N. L. Høyen. Hvor skal han placeres i den her skitserede udvikling? I 1820'erne er der ingen tvivl om, at KA har ret i, at hans ideer falder sammen med den ørsted-sibbernske kreds'. Ganske vist kunne en vigtig anmeldelse af Charlottenborg-udstillingen 1828 tyde på et »tilbagefald« til oplysningstidens klassicistiske æstetik, men ved en overbevisende dybdetolkning tilvejebringer KA overensstemmelse med den kritiske romantik.²⁴ Men hvor stod han i 1830'erne, da enigheden revnede? Dette kan man få et indtryk af ved sammensætningen af gæster ved Høyens i samtiden berømte fredagsaftener. Ved sin hjemkomst 1841 efter fem år i udlandet konstaterer Wilh. Marstrand, at »klimaet i Høyenkredsen helt havde ændret sig i politisk og national retning« (s. 298). Før dominerede kunstnerne, men »efterhånden deltog lige så mange politikere, erhvervsfolk og videnskabsmænd« i disse diskussionsaftener. Blandt disse nævner KA J. F. Schouw, D. G. Monrad, C. F. Allen, Carl Ploug, Orla Lehmann, Alfred Hage og Hans Puggaard, altså den nationalliberale inderkreds og dens vigtigste støtter i erhvervslivet. Mærkeligt nok drager KA ingen idehistoriske konsekvenser af denne udskiftning af Høyens bekendtskabskreds. »Forskydningerne« i Høyens synspunkter efter 1840 ses blot som »resultat af de overvejelser, som indtrykkene af samtidens kulturelle og kunstneriske blomstring, tekniske revolution og nationale og demokratiske tanker havde fået ham til at gøre sig om sin samtids stadi i det historiske og universelle perspektiv« (s. 472). Her skal derfor undersøges, hvordan Høyens »forskydninger« efter 1840 forholder sig til følgende tre retninger: 1. Den ørsted-sibbernske retning, 2. den ældre nationalliberalisme, som udsprang af den kritiske romantik, men på vigtige punkter brød med denne, 3. den yngre, hegelske nationalliberalisme.

²⁴ KA, s. 222-233, jvf. s. 475. Den store anmeldelse, der blev udgivet som selvstændigt skrift, er skrevet i en situation, hvor Høyen med KA's ord »satte alle sejl til« for at demonstrere sine kvalifikationer til den stilling som historisk docent ved Kunstakademiet, som han da også fik 1829. Det er da nærliggende at se de »gammeldags« træk ved anmeldelsen som adresserede til Kunstakademiets ældre, mere klassicistisk sindede magthavere. Sådanne pragmatisk tolkninger ligger imidlertid KA fjernt.

En sådan bestemmelse må selvfølgelig begrundes med synspunkter hos Høyen, hvor de tre nævnte retninger er uenige:

1. *Historiesynet* ændres fra den spekulativt romantiske opfattelse af samtiden som en kulturel forfaldstid efter antikkens og renæssancens højdepunkter til en kulturoptimisme, hvor folkeslagene i den germanske stamme opfattes som unge kulturer på vej mod en national blomstring (KA, s. 472). Her er kulturoptimismen fælles for alle tre retninger, mens fremhævelsen af den germanske stamme peger i hegelsk retning. Også nogle interessante formuleringer i en foredragsrække 1850-51 tyder på hegelsk inspiration. Høyen opererer her med kultursynteser, ser f.eks. den græske kunst som syntese af øst og vest (KA, s. 346). Den germanske kultur betragtes som højere udviklet end den slaviske (sst.). Germansk kunst er karakteriseret ved den rolle »lidelse og tvang« har spillet (s. 344). Indenfor rammerne af det ældre, herderske nationalbegreb ses alle nationale særpræg som ligeværdige udtryk for kulturværdi.

2. Høyens opfattelse af *kunstværket* ændres. Indtil 1838 ses dette som det individuelle kunstneriske genis absolutte skabelse af en højere, ædel natur, der hos den individuelle tilskuer udløser en tilstand af begærfrit behag. Herefter og eksplicit formuleret 1851 (s. 352 ff.) opererer Høyen med en relativ kunstbestemmelse og opstiller en 4-trinsskala, rækkende fra den simple jernstangs metamorfose af råjernet til det geniale kunstværk. Herved kobles kunsten sammen med håndværk og industri, hvis nyeste frembringelser havde begejstret Høyen under hans besøg samme år i Crystal Palace, London. Det styrende overbegreb for såvel kunst som videnskab er nu »vindskebeligheden«. En sådan tankegang ligger fjernt fra den kritiske romantiks opfattelse af kunstværket, men strider i hvert fald ikke mod Hegels opfattelse af, at det er den samme ånd, som manifesterer sig i alle menneskelige frembringelser.²⁵

3. Tydeligere er ændringen af Høyens opfattelse af *kunstens rolle*. For den kritiske romantik var denne et spørgsmål om forholdet mellem to ligeværdige individer, kunstneren og tilskueren. Dette betød, at kunsten i praksis var forbeholdt det mindretal, som havde tilstrækkelig dannelse til at kunne opnå det begærfri behag. Men principielt kunne alle, efterhånden som oplysningen og dannelsen udbredtes, opnå dette. Firkantet udtrykt skulle den enkelte borger hæves op til kunstnerens niveau. Dette svarer til Høyens standpunkt i 1820'erne. Men fra 1838 (KA, s. 475) bliver kunsten for Høyen et medium for folkeoplysning. Kunsten udtrykker fællesmenneskelige og fællesnationale værdier, men disse skal formidles til »folket« i nationale værker. Kunstens rolle er altså blevet et forhold

²⁵ Jørgen K. Bukdahl: Introduktion til Hegel, 1980, s. 41-45.

mellem en elite af kunstneriske formyndere og den modtagende masse. Dette er et centralt punkt til forståelse af forholdet mellem den ørstedeske kreds og de nationalliberale. De førstnævnte opfattes normalt som liberalkonservative og »til højre« for de nationalliberale, og det er rigtigt, at de fastholdt enevælden mod de nationalliberales krav om et repræsentativt styre, baseret på folkesuverænitetstanken. Men deres begrundelse for det var, at afstanden mellem folket og eliten, som ikke var kvalitativ, først skulle udjævnnes ved oplysning. Et formynderisk elitestyre ville efter deres mening erstatte den ene konge, der varetog alles interesser, med mange konger, der varetog deres egne interesser. Dette forstod i al deres forskellighed tidens tre lidenskabeligste »oplysere«, Grundtvig, Rasmus Sørensen og Søren Kierkegaard, og det var deres hovedangrebepunkt mod de nationalliberale. Det rummer også forklaringen på, at der blandt de kritiske romantikere kunne findes en utopisk kommunist som F. C. Sibbern.²⁶

Både dette, at Høyen accepterede skellet mellem kunstnerne og folket, og at han påtog sig rollen som ideologisk og praktisk organisator af en national kunstformidling, fjerner ham fra den kritiske romantik.²⁷ Dette punkt kan også bruges til at placere Høyen i forhold til de ældre hhv. yngre nationalliberale, fordi der her er en klar forskel mellem de to fløje. Schouw-kredsen fastholdt den kritiske romantiks oplysningsprogram og tog skarp afstand fra politiske midler, der overskred grænsen mellem oplysning og agitation. De modarbejdede en organisering af de nationalliberale som parti i moderne forstand (»parti« var for dem et skældsord);

²⁶ Erik Schrøder: F. C. Sibbern 1785-1872. Politisk filosof og filosofisk politiker, utr. speciale K.U. 1977.

²⁷ I gennemgangen af Høyens skelsættende programmatisk foredrag i Skandinavisk Selskab 1844, »Om Betingelserne for en Skandinavisk Nationalkonsts Udvikling«, fremhæver KA overensstemmelserne med H. C. Ørstedes tale, »Danskhed« fra 1836. (Mere nærliggende havde det været at sammenligne med H. C. Ørstedes artikel i Dansk Ugeskrift 1843, »Betragtninger over den danske Character«). Hun inddrager imidlertid ikke vennen J. F. Schouws foredrag, »Skandinaviens Natur og Folk«, samme år for samme forum. På dette punkt havde der nemlig 1843 udviklet sig en interessant uenighed mellem Ørsted og Schouw. Førstnævnte lagde overordentlig vægt på naturens og landskabets indflydelse på folkekarakteren, mens Schouw afviste denne sammenkobling og fremhævede sprogets og historiens betydning. Baggrunden var naturligvis, at Ørstedes betragtningssmåde knyttede den danske nationalkarakter nærmere til Tyskland end til Skandinavien, hvorimod Schouws standpunkt muliggjorde en fælles skandinavisk folkekarakter. Når Høyens foredrag så inddrages, viser det sig, at han følger Schouw på de punkter, hvor denne er uenig med Ørsted. Han bruger da også i foredraget betegnelsen »nordisk« eller »skandinavisk« og ikke »dansk« om den nationale kunst, han ønsker at fremme. (H. C. Ørsted i Dansk Ugeskrift, 2. rk., 1843, nr. 85; Breve fra Schouw til Ørsted 21/11 1843 og 2/7 1846, KB, Ørst. 1-2, fol.).

de nægtede at optræde på vælgermøder eller deltage i taktiske alliancer med andre grupperinger, f.eks. med bondebevægelsen. Alt i modsætning til den Lehmann-Monradske fløj. Høyens opfattelse af kunstens rolle efter 1838 placerer ham altså klart nærmere ved de yngre end de ældre nationalliberale.

4. Endelig skal Høyens direkte *politiske handlinger* omtales. KA skriver, at »Høyen i 1848 ikke kunne tilslutte sig tankerne om at kræve en grundlov indført« (s. 296, kildehenvisning mangler). Dette kan ikke være rigtigt. I januar 1848 tog Høyen i »Fædrelandet« H. N. Clausens parti mod Molbech i en polemik angående Schouw og Clausens berømte skrift »Ved Thronskiftet«. Han var endvidere taler ved det første Casinomøde 11/3 og indvilgede i efteråret på Schouws opfordring i at opstille til den grundlovgivende rigsforsamling. Desuden deltog han i den nationalliberale inderkreds' taktikmøder i februar-marts, ligesom hans brevveksling med Monrad og Schouw fjerner enhver tvivl om hans konstitutionelle sindelag. Tilsammen viser disse forhold, at Høyen var på linje med de nationalliberale, og at han her stod nærmest Schouw og Clausen. I sig selv siger disse politiske handlinger naturligvis intet om hans ideer, men klimaet var i 1840'erne blevet så polariseret mellem de nationalliberale og den Ørsted-Sibbernske kreds, at Høyen umuligt kunne have haft de nævnte politiske præferencer, hvis hans ideer ikke også havde forandret sig.²⁸

Som resultat af ovenstående supplerende undersøgelser kan den idehistoriske placering af Høyen præciseres således: Så længe den kritiske romantik dominerede åndslivet, dvs. indtil 1838, var han i overensstemmelse med denne retning. Herefter nærmede han sig den ældre nationalliberalisme, som idehistorisk kan betegnes som en udspaltning inden for den kritiske romantik. På nogle punkter, navnlig synet på historien, det nationale, kunstbegrebet og kunstens rolle, kan i 1840'erne og 1850'erne påvises en vis overensstemmelse med hegelske standpunkter, som kan stamme fra hans kontakter med den yngre nationalliberale retning. Det må imidlertid understreges, at den kritisk-empiriske metode, Høyen anvender i sin kunsthistoriske forskning gennem hele sit aktive liv, er i overensstemmelse med såvel Ørsted-kredsen som den rankeske historisme. Herved forklares både, at Høyen fortsat kan betragtes som sit fags

²⁸ Povl Bagge m.fl. (udg.): Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne, bd. IV, Kbh. 1958, ss. 84, 127, 129, 253 og 295. Høyens tale i Casino er trykt i: Forhandlinger om Danmarks og Slesvigs konstitutionelle Forening, (bilagshefte til Fædrelandet 13/3 1848). – Af mig ukendte grunde blev Høyens opstilling til den grundlovgivende rigsforsamling ikke til noget.

videnskabelige grundlægger, og at mange af hans konkrete forskningsresultater idag er forældede.²⁹

De ovenfor fremlagte korrektiver antyder frugtbarheden af KA's disputats. Ved sit emnes betydning, sin grundighed og redelighed vil den være til gavn for alle, der søger en dybere forståelse af guldalderen og dens placering i dansk idehistorie.

Som indledningsvis antydet, er der et aktuelt perspektiv ved guldalderen, som rækker ud over det idehistoriske og det humaniora-historiske. Efter næsten 150 års adskillelse nærmer naturvidenskab og humaniora sig atter til hinanden. Det er ikke blot i de allersværeste erkendelsesteoretiske problemer, som Bohr-Einstein debatten, men også i den efterhånden alment accepterede forståelse for, at den naturvidenskabelige forskning, som har haft den positivistiske empiri som eneste videnskabelighedskriterium, har ført til en målløs teknologisk udvikling, som nu på flere måder truer menneskehedens eksistens. Hvis humaniora i den situation skal kunne byde på andet end franske verber, dannede litteraturkommentarer og historisk underholdning, må vi søge tilbage til den fortrængte, men aldrig forsvundne helhedstænkning, som er bindemidlet mellem de humanistiske fag. Det er her guldalderen kan bruges, naturligvis ikke som gentagelse, men som inspiration. Guldalderens kombination af kritisk-empirisk metode med videnskabeligt legitim helhedstænkning og med kulturoptimismen som drivmiddel frembragte ganske enkelt en række dybe indsigter, som venter på at blive genopdaget.

Nu ligger en ny avis på mit bord med en kronik om humaniora og naturvidenskab af biologen Jesper Hoffmeyer. Deri står: »Hvis vi vil forstå, hvorfor vi er én kultur, må vi bruge historien til at finde ud af, hvordan vi ophørte med at være én kultur«. Jo, guldalderen *er in*.³⁰

²⁹ Den her skitserede placering af Høyen er på væsentlige punkter i overensstemmelse med den opfattelse, Henrik Bramsen fremsatte i 1942. (Henrik Bramsen: Dansk Kunst fra Rokoko til vore dage, Kbh. 1942, s. 221 ff.; KA, s. 24).

³⁰ Dagbladet Information 18/3 1986, s. 6.

SUMMARY

*Critical Romanticism: Considerations on the Danish »Golden Age«,
Occasioned by a Doctoral Dissertation on N. L. Høyen*

The article takes up the question of where the Danish »Golden Age« should be located in the context of the history of ideas and how it should be chronologically delimited. Combining traditional approaches from the fields of Danish literary and historical research, it argues that a definite set of critico-romantic ideas dominated Danish culture and politics from 1799 to 1838. The Kantian Critique was combined with a loftier, overall view of nature and history, recognized through religion, science and art in the Platonic triad of the good, the true and the beautiful. It is a view that resembles those of Leopold von Ranke, the brothers Humboldt and the elder Goethe in Germany, but it is not copied from them. Its protagonists were a group of natural scientists and humanists, headed by the physicist, H. C. Ørsted, his brother A. S. Ørsted, who combined legal scholarship with pre-eminent political office, the philosopher, F. C. Sibbern, and the theologian, J. P. Mynster. These same critico-romantic ideas were also predominant in literature (the Oehlenschläger Circle) and public administration (Jonas Collin).

The article takes its cue from the late Kirsten Agerbæk's doctoral dissertation in the history of ideas on N. L. Høyen, who laid the foundations of the History of Art as an academic discipline in Denmark. From the 1820's until his death in 1870, he occupied a position of virtually unrivalled dominance over Danish art. Agerbæk is criticized for seeing the ideas of the »Golden Age« as something peculiarly Danish. Moreover, it is shown that Agerbæk is mistaken in assuming that Høyen stuck to his »Golden Age« conceits throughout his life. On the contrary, in some important respects he began to change his ideas in 1838, influenced by the emergent political opposition, the National Liberal party.

Translated by MICHAEL WOLFE